

5.3 Роль садівництва у розвитку людської культури

Історія садівництва і створення садів тісно пов'язана із історією цивілізації, із історією держав, наукою, мистецтвом, літературою.

У країнах стародавньої культури таких як Індія, Китай, Японія, Іран – садівництво досягнуло великого мистецтва, дало людям яскраво-специфічні типи садів. Пізніше садівництво почало розвиватися у Греції, Італії. Франції, Англії, Голландії, і тут садівництво дало величні зразки садово-паркового мистецтва¹.

Сільське господарство і садівництво досягли значного розвитку у Давньому Єгипті, який багато чого взяв із Щумеро-Аккадіанської цивілізації. У III та II тисячоліттях до нашої ери Єгипет був одним із провідних цивілізацій світу. Тут розпочали осушувати болота. На територіях храмів створювалися терасовані сади, у яких вирощували фінікові пальми, інжир, виноград та лотос.

Іран – як міст поміж Азією та Європою. У кінці II тисячоліття до нашої ери виникла іранська цивілізація. Іран – батьківщина мигдалю, персиків, слив, фісташок та троянд. Найзнаменитіший сад Ірану – Чар-Баг, який став направленням у садівництві, основним напрямком якого є розподіл території каналами на чотири гряди із економічним використанням води. Чар-Баг – це вклад іранської цивілізації у світове садівництво. Із усіх квітів Іранці віддають перевагу трояндам, проте любляють також і фіалки, маки, ірис, нарциси, найулюбленіше дерево – кипарис. Широко поширені, білі тополі, верба ламка, ясен, липа, фісташка, грецький горіх. Із фруктових поширені апельсини, лимони, мигдаль, персики, вишні, сливи і гранати².

У розважальних парках Ірану підібрані такі дерева, які створюють тінь і прохолодна вода. Перси створювали у таких садах тіньові алеї, а кругом водойм висаджували троянди, для того щоб повітря наповнювалося їх ароматом.

Саме тому садівництво є частиною історії людства, бажання здобути владу над природою. Ця історія включає дослідження, завоювання, експериментування, інновації і глобалізація, розвиток ландшафтного дизайну,

популярність домашнього садівництва та інтродукції різних рослин – господарських та декоративних – у різні райони світу.

У глибокій давнині, ще до нашої ери, судячи із барельєфних зображень, які збереглися і на сьогодні, сади та парки Єгипту і Месопотамії були прямокутної форми та симетрично сплановані. серед деревних порід висаджували плодові: інжир, мигдаль. На окремих кварталах розбивали виноградники.

Із давні парків також знамениті декоративні висячі сади Семіраміди (81–782 рр до н.е). Семіраміда – асирійське ім'я жінки, яка любить природу. Побудовані царем Вавилоні Навуходоносором на честь своєї дружини Аміти під назвою «Мала мідія» та отримали світову славу, як одне із семи чудес світу. За задумом висячі сади Семіраміди повинні були нагадувати лідійські гори – батьківщину Аміти. За описами, на опорних стовпах були побудовані тераси, на яких були висаджені дерева та квіти різних порід. Тераси з'єднувалися звивистими сходами із фонтанами для зрошення рослин ³.

За Індійської цивілізації розпочалося створювання садів при монастирях. Пізніше сади при буддійських монастирях з'явилися у Китаї, Кореї, Японії. Індійській цивілізації характерно молитися деревам, красі та величі лісів. У древніх містах ще до появи Делі існували сади, які у будь-яку пору року приворожували зір величними квітами і плодовими деревами. Серед дерев були манго, бегонія, коралове дерево і олеандр. У Індії здавна шанували манго, пандус, цукрову пальму, коралове дерево, олеандр, особливо шанували лотос, вони рахують, що він продовжує життя та повертає молодість і красу⁴.

Сади Китаю – це результат багатовікової праці, кращих представників народу. Майстри садово-паркового мистецтва у конкретних формах втілили мрії скульпторів, поетів та художників. Засновниками самих перших садів Китаю були представники Цинської династії (255–206 рр до н.е). Імператор Цин Шихуанді, який побудував Велику Китайську стіну довжиною у 150 миль, відомий також як власник великого парку. У давніх садах-парках були галереї і місячні доріжки. У водах водойм відображалися перекинуті через них місточки. Гори та вода є головним компонентом китайських садів-парків. Китай із його

помірним кліматичним поясом має найрізноманітнішу флору. Поряд із іншими фруктами він дав світу тонкошкірі плоди літчі, локвати, персімони і багато інших різновидів цитрусових. Із Китаю також поширилися, камелії, півонія і хризантеми⁵.

У Японії народ пристрасно полюбляє природу, це пов'язано з її красивим ландшафтом – каскадами зелених пагорбів, набережними із різноманітною рослинністю. Тут створено сади-парки вишуканої краси. У давній час до садів Японії багато за позичено із Індії та Китаю. Проте, тут буддійські сади при храмах трансформувалися у нові типи садів – японський ландшафтний парк. У ландшафтних японських садах-парках відають перевагу хвойним і широколистяним деревним породам.

Сади Хейянського періоду (794–1185) вважалися ексклюзивною декоративністю. У них висаджувалися багато квітучих дерев, зокрема, слива, вишня, кущі – азалії та керії, ліан – гліцинії. Живоплоти із дейції, керії, азалії, рожевого вереску та півонії. Також у Японії є такі сади без рослин – тільки із каменів та піску⁶.

У VII ст. до н.е. розпочався розвиток грецької (еллінської) цивілізації. Іран мав вплив на розвиток цієї цивілізації.

Греція знаменита своїми скульптурами через, що було прославлення фізичної досконалості людини.

У 460 р до н.е. Перикл – прекрасний адміністратор Афін, зібрав кругом себе талановитих архітекторів, скульпторів, поетів і філософів. На Акрополі – горі, яка знаходиться у Афінах, Перикл побудував Парфенон на честь богині Афін. Цей храм скульптури вирізнявся високим благородством і величчю. Пізніше, коли Парфенон був зруйнований, кращі із його скульптур перевезені у Англію (на початку XIX ст.) і розміщений у Британському музеї Лондону.

Теофраст, народився близько 370 р до н.е., був учнем Платона та Арістотеля. Його «Дослідження рослин» є самим першим ботанічним трактатом у Європі. Його описи про рослини яскраві та вірні. Він створив сад, де вирощував велику кількість екзотичних рослин. Його сад можна рахувати ботанічним, адже там

зростали гладіолуси, півонії, анемони, лікарські рослини з яких Теофраст виготовляв лікувальні мазі⁷.

Древні Греки особливо шанували деревні рослини: дуб (який віщує майбутнє), кипарис і лавр. За легендою – Апполон оголосив лавр своїм улюбленим деревом «Від сьогодні», сказав він, «вінок із листків лавру буде слугувати нагородою для поетів, музикантів і переможців». Вклад греків у садову архітектуру і скульптуру доволі вагомий. Пантеон відомий англійський сад Стаурхіді побудовав у грецькому стилі. Статуї Венери і Купідона прикрашали не тільки англійські сади у XIX ст. але і сади Бомбею. Мармурові скульптури німф, які вставлені у садах Індії, навіяні також мистецтвом Греції⁸.

Італія, була колись центром Римської імперії – одна із самих красивих країн світу. Це земля виноградників, маслинкових гаїв, віл і садів. Клімат країни досить м'який, взимку – дощі, весною та влітку – досить спекотно. Мистецтво створення садів та парків відносяться до періоду Юлія Цезаря. Парки були доволі великими бордюрами із трав, галереями і статуями, з платанів та кипарисів⁹.

У період I ст. до н.е. – 50 р н.е. у римських садах рослини висаджували у так званих галереях, які виходили із будинків у сад, будівля і сад так би мовити доповнювали один одного. У цих садах крім декоративних рослин вирощували і плодови – мигдаль, персики, груші, яблуні, гранати, айву, вишні, велике різноманіття квіткових рослин – троянди, лілії, іриси, нарциси, гладіолуси та ін. Бюстова скульптура. Осьове розміщення рослин, мистецтво фігурної стрижки садових дерев – такий основний вклад давніх римлян у садово-паркове мистецтво. Ці досягнення широко використовувалися пізніше під час створення садів у Франції та Англії¹⁰.

Мода на створення садів-парків швидко поширилася у Європі. У відомому парку XIII ст. Генераліфе (Іспанія) береги каналів були оброблені білим мармуром і обсаджені апельсиновими та кипарисовими деревами.

Араби також були хорошими садівниками. У Іспанії араби коли створювали сади та парки дотримувалися таких принципів: усі входи у сади-парки повинні

бути із вічнозеленою стриженою аркою, листопадні дерева не можна саджати поруч із хвойними та ін ¹¹.

Купол і під купольна арка – це те саме нове що внесли араби у архітектуру Іспанії.

Одне із величніших явищ у історії людства – Ренесанс (епоха відродження) – виникло у Італії на межі XIV–XV ст. та викликало підйом усіх видів мистецтва.

У містах Італії будували величні палаци, які прикрашали картинами та скульптурами. Навколо палаців створювали прекрасні сади, де зростали лаври, самшити, кипариси, мирти, гранати та інші. Апельсини та лимони вирощували у горшках та розміщували поблизу фонтанів і вздовж доріжок. Поблизу садів парків висаджували виноградники ¹².

Характерною особливістю садів-парків Ренесансу є їх терасне розміщення. Тераси зв'язані одна з одною прекрасними сходами і зазвичай прикрашені скульптурами та зеленими стінами із сформованих вічнозелених рослин. Іноді весь схил гори розбитий на тераси і відділений від сусіднього поясом вічнозелених рослин. Планування та насадження партерів стали великим мистецтвом.

У Франції сади-парки створювали під впливом італійських садів Ренесансу, про що свідчить мистецтво фігурного підстригання рослин та використання скульптур. Проте, це не стало простим запозиченням, оскільки, французькі сади набули свій стиль планування.

Хороше поєднання великого таланту художника Ленотра та прихильництво Людовика XIV (1643-1715) зробило Францію у XVII ст. провідником садово-паркового мистецтва. Перші сади-парки, закладені за проектом Ленотра у Во-Ле-Віконт, який був взірцем тісної співпраці архітектора і ландшафтного митця, що дозволило створити шедевр садово-паркового мистецтва.

У 1662 р Людовик XIV доручив Ленотру створити проект саду-парку у Версалі, який би перевершив усі на той час існуючі. Проект такого саду був створений і будівництво відбувалося поетапно упродовж 50 років. У генплані саду-парку запланований палац Версалю, тераси ведуть із саду палацу і сад, де

представлена багата система фонтанів і каналів. Жива огорожа створює стіни і живі кімнати. Деревя пострижені у формі куль, кубів і конусів. Прямокутні, квадратні та інші округлі форми рослин являли собою величні образи застосування геометрії у ландшафтній архітектурі. Деревя та кущі висаджувалися у суворо геометричному порядку. На кордоні саду-парку та лісу були виставлені мармурові скульптури персонажів із грецької міфології¹³.

Сад-парк Версаль став моделлю практично для усіх представничих садів Європи. Його копія була створена у Люксембурзі. Мюнхені, Дрездені, Кельні, Дюсельдорфі. Лондоні, Лісабоні, Відні, Санкт-Петербурзі, Капарталі.

На сьогодні на базі Версальської сільськогосподарської школи функціонує формовий сад площею 2 га.

Англійські квіткові сади-парки, найкрасивіші у Європі. Тому що клімат цієї країни із частими дощами добре підходить для трав'янистих рослин. Огорожі будинків англійців зазвичай обрамлені виткими трояндами¹⁴.

Під впливом Франції англійські садівники у XVII ст. почали використовувати обрізку і формування плодових дерев – персика, інжиру, вишні у формі шпалер. У садах-парках розпочали використовувати досвід озеленення Версалью.

У період XVIII–XIX ст. у Англії створено напрямлення у паркознавстві – ландшафтний стиль: сад-парк у даному випадку є частиною загального пейзажу, гармонійно зливаючись із навколишньою природою.

Англія є батьківщиною «нерегулярного» стилю у створенні садів. Англійські сади – без перебільшення найкрасивіші сади світу¹⁵.

У Америці – планування найбільш ефектних садів Арборетумів запозичалося із Англії, Франції, Голандії, Іспанії.

У XIX–XX ст. люди, які жили на різних континентах, легко спілкувалися між собою. Все найкраще, що утворювалося у тій чи іншій країні швидко створювалося у інших країнах. Стали і інтернаціональними і прийоми садівництва¹⁶.

За досвідом Західноєвропейських країн у Росії створили сади-парки поблизу Санкт-Петербурга (Петергоф, Павловськ, Пушкін ті ін.).

Київ «Мать городов русских» – є древнім вогнищем розвитку садівництва. Після прийняття Християнства, грецьке духовенство приносило із собою досвід і знання ведення садівництва.

За часи Київської Русі на околицях Києва вирощували виноград, абрикоси та інші культури (Іпатіївська і Ніконовська Літописи (1113 і 1151 рр)). Сади та виноградники у ті часи закладалися головним чином у монастирських господарствах. Поряд із місцевими плодовими деревами у Києві вирощували і південні культури, це підтверджує сирійський мандрівник Павло Алепський, який відвідав Росію у 1653 р. Під час опису Києва П. Алепський, пише, що на виїзді із Києва у сторону Василькова його супроводжували суцільні сади із тутовими деревами і виноградниками ¹⁷.

Під час опису Лаври П. Алепський згадує, що тут зростали абрикоси, тутові дерева, грецький горіх, багато кущів винограду, з якого виготовляли червоне вино, яке пересилалося у всі церкви «козацької» країни.

Київські монастирі мали великий вплив на розповсюдження плодкових дерев на захід Росії, туди відправлялися як садівники і виноградарі так і посадковий матеріал ¹⁸.

У XII ст. князь Юрій Довгорукий, переїхав і з Києва на захід, захопивши із собою грецьких монахів, досвідчених у садівництві і його син Андрій Боголюбський заснував плодовий сад у поселені Боголюбові і переніс із Києва вишні. Із цього часу садівництво розпочало швидко розвиватися у Володимирській губернії. У часи Андрія Боголюбського широко розповсюдилися вишневі сади і володимирські вишні набули заслужену славу.

У XIX–XX ст. на Україні закладені знамениті дендропарки, ботанічні сади, заповідники¹⁹.

У 1757 р. у м. Біла Церква створений відомий дендропарк «Олександрія» у ландшафтному стилі із наявністю декількох ставків, які додають особливу красу

парку. У парку була виділена спеціальна територія, яка огорожена кам'яними стінами для вирощування формових дерев і південних плодових культур.

У 1796 р закладений величний парк «Софіївка» у м. Умань. Тут окрім місцевої флори інтродуковані нові види рослин: болотяний кипарис, сосна кримська, форзиція європейська, розсічено листяний дуб та ін.²⁰.

У 1834 р. закладений Тростянецький дендропарк Чернігівської області, одним із спадкоємців гетьмана Скоропадського. За створення дендропарку багато завезено рослин із Кавказу, Франції та інших країн. Особливо цінна тут колекція хвойних рослин: Туя Гігінська, Ялина Фразера, листяні – Береза Чорна, Дуб Черешчатий та ін.

У 1887 р був закладений ботанічний сад Асканія-Нова у Херсонській області, який зіграв велику роль у акліматизації рослин у посушливих степах півдня України²¹.

У ХІХ ст. створювалися парки у багатьох містах України: Києві, Харкові, Львові, Володимирі-Волинському, Кам'янець-Подільському, Лубнах, Сумах та ін.

У Києві на той час створюється ряд парків та інших зелених насаджень загального користування: парк на Володимирській гірці в 30–40 р ХІХ ст. парк біля університету Т.Г. Шевченка у 1860 р., золотоворідський сад у 1890 р, Пушкінський сад – 1890 р. та ін. за закладанні садів використовувалися нові види рослин завезені із Північної Америки та Азії²².

За різних причин, корінні жителі України – Л.П. Симиренко, і М.Ф. Кащенко, опинилися у Сибіру і там не дивлячись на сурові кліматичні умови, намагалися створити плодові сади. М.Ф. Кащенко будучи професором Томського університету, проводив роботи по інтродукції сортів яблуні із європейської частини Росії і створював нові сорти, пристосовані до місцевих умов.

Народи світу у процесі багатовікового розвитку виробляли у собі особливе відчуття та прихильність до окремих рослин²³.

У Китаї особливо люблять білі квіти сливи, персика, шанують кедр, дуб, грушу, вербу. Китайська міфологія оповіщає про дерево, яке підтримує Всесвіт. Це гігантське персикове дерево, його плоди люблять і люди і Боги. Воно росте як у раю та і на Землі.

У Японії – найпопулярніші листопадні дерева – слива, вишня Сакура. Білі квітки вишні символізують для японця серце воїна, які пізнав таємницю Всесвіту. Дерево персика особливо люблять маленькі дівчатка. Його квітками вони прикрашають свої свята.

Хризантема, слива, орхідея і бамбук, за японським поняттям утворюють четвірку благородних рослин світу. Хризантема уособлює схід сонці – символ Японії. Сосна в Японії рахується символом довговічності.

У Єгипті особливо шанували платан, який давав приємну тінь на палкому сонці ²⁴.

У Європі культ дерева теж широко поширений. У греків дуб або бук – символ Юпітера, лавр – Аполлона, мирт рахувався священним деревом Афродіти, яблуня – Юніони, тополя – Геркулеса.

В Італії особливо шанували кипарис і фігове дерево.

У древній Скандинавії вшановували дерева ясена, яблуні – вірили, що її плоди сприяють омолодженню старіючих людей ²⁵.

В Україні не можна собі уявити приватної ділянки без плодових дерев. можна припустити що у генах жителя України закладена любов до садівництва. Куди б не завела доля українця. Там він обов'язково намагається посадити плодовий сад.

Однозначно, із розвитком людства розвивалися і формувалися різноманітні садівничі напрямки, хтось щось запозичив від сусідів та удосконалив на свій мотив, хтось сам запроваджував інновації у створенні шедеврів садово-паркового мистецтва, тим самим впливаючи на розвиток культури паралельно садівництву.

В садах України росте велика кількість плодових культур, адже, плодові насадження – це скарбнички у яких батьки зберігають свої заощадження, для того щоб діти могли ними користуватися.

Для пропаганди та демонстрації має велике значення створення формових садів із більш повним набором штучних форм у вищих навчальних закладах сільськогосподарського спрямування, садових школах, та ботанічних садах.

Отже, рослини супутні людині із давніх часів і до сьогодні. Дереву слугували давній людині сховищем у негоду, забезпечували плодами, а також деревиною для виготовлення зброї. Окрім того, краса квітучих дерев формувала естетичні відчуття людства.

Це дослідження показує взаємозв'язок людини та навколишнього середовища, допоможе розширити дослідницькі зусилля для вирішення цього взаємозв'язку, тим самим підвищуючи цінність саду в загальному плані речей.